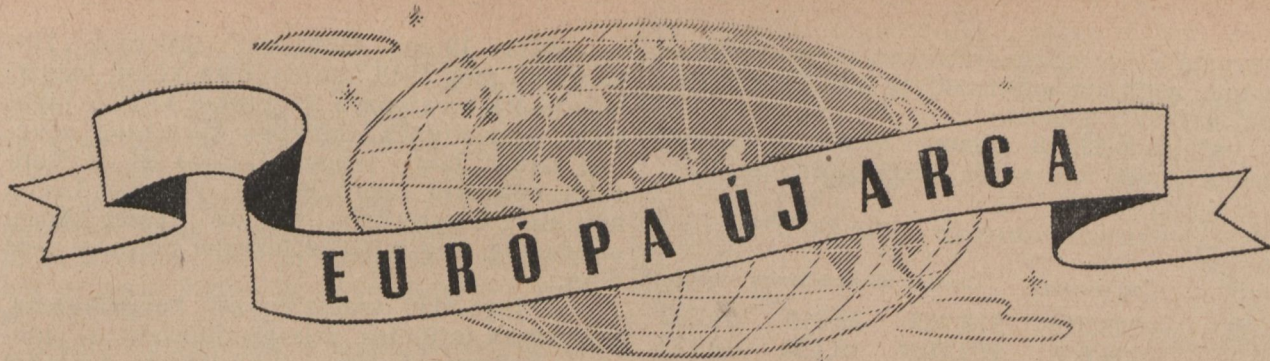

III.

TRIESZT

A március 20-i ismeretes angol-amerikai-francia jegyzék a trieszti kérdést újból felszínre hozta. Trieszt már a békeelőkészítő tárgyalások során is az olasz béke megkötésének fő kerékkötője volt. Nem lesz érdektelen ezt a bonyolult és sok veszélyt magában rejtő kérdést, annak multját és még inkább jelenét megvilágítani.

Trieszt és környéke, az Isztriai félsziget és Juli-Krajna, az első világháború végéig az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott. A Monarchia összeomlása után ez a túlnyomóan délszlávok (horvátok és szlovének) lakta rész Olaszországhoz került. A területi rendezés az 1920. évi rapallói szerződés alapján történt, Olaszország és Jugoszlávia közötti közvetlen tárgyalások eredményeképpen. Az akkor győztes olasz nagyhatalommal szemben tárgyaló félként a háborúban kivérzett, még csak kialakulóban lévő Jugoszlávia állott, akaratát tehát majdnem minden vonalon az előbbi érvényesítette. De még a megkötött szerződést sem tartotta tiszteletben a fasizmus útjára lépni kezdő Olaszország, s D'Annunzio „ariditije” az olasz flotta támogatása mellett röviddel a szerződés megkötése után, még 1920-ban megszállották Fiumét, kész tények elé állítva a világot.

A kérdéses terület karsztjellegű, s geológiailag a Dinári-Alpokhoz tartozik. Az Isztriai félsziget az Adriai-tenger legészakibb részén fekszik, s annak is a kontinensbe nyúló leg-távolabbi öblében Trieszt városa. Az ettől északra fekvő Juli-Krajnát a Lombard síkságtól az Isonzo (Soca) folyó választja el.

Amint maga a terület is az Appenini félsziget és a Balkán félsziget érintkezését képezi, úgy a lakosság is a szláv és olasz nyelvtömb érintkezésének néprajzi képét adja. A nagyobb városok és az Isztriai félsziget nyugati partvidékének egy része inkább olasz jellegű, a falvak lakossága és a tengerparttól távolabb fekvő területeké pedig szlovén és horvát.

A pontos néprajzi helyzetet nehéz rögzíteni. Ezen a területen 1910-ben, a Monarchia

idején, majd az olasz uralom alatt 1921-ben volt népszámlálás. A két népszámlálás nemzetiségi megoszlás szempontjából — igen kézenfekvő okok miatt — nagy eltérést mutat. Ezt kiküszöbölendő, 1945. év októberében Roglics professzor, a susaki „Adriai Intézet”

igazgatója az isztriai részeken népszámlálást tartott, melyben a nemzetiség bevallása teljesen szabadon történt.

Alább közlünk néhány adatot a vitatott terület egyes városairól, illetve körzeteiről:

Trieszt (város és környéke):

Év:	Össz lakosság:	Olasz:	Horvát és Szlovén	Egyébb
1910.	229.510	118.959	59.319	51.232
1921.	238.655	202.382	18.150	18.123

Gorizia (város):

1910.	30.995	14.812	10.868	5.315
1921.	28.154	21.173	6.141	840

Gorizia (kerület):

1910.	104.856	17.576	80.930	6.350
1921.	94.853	24.991	68.873	989

Sesana:

1910.	38.239.	29	37.893	317
1921.	37.697 (!)	1.296	36.131	270

Capodistria:

1910.	89.609	38.006	49.468	2.135
1921.	87.997	45.622	42.060	315
1945.	85.870	29.108	56.631	131

Ebből láthatjuk, hogy indokolt volt az a jugoszláv álláspont, mely az 1921-es olasz adatokat nem fogadta el.

*

Az 1945 május 2-án kelt jugoszláv hadijelentés közölte, hogy a villámgyorsan előretörő jugoszláv hadsereg május 1-én 13 óra 30 perckor felvette az énitkezést a szövetséges erőkkel Trzitch-nél (Monfalcone), az Isonzo partján. Beszámol a hadijelentés arról is, hogy május 2-án a 4. jugoszláv hadsereg felszabott Triesztet és Goriziát.

A jugoszláv tájékoztató iroda azon melegeben már közölte a szövetséges főparancsnoksággal:

1. Triesztet és Goriziát jugoszláv csapatok szabadították fel.
2. A két városban az ellenállást április 30-án megtörték.
3. A szövetséges csapatok úgy nyomultak be a két városba, hogy erről a jugoszláv parancsnokságot nem értesítették.

A Trieszt körüli vita tehát már az első napokban kezdetét vette. Mégis: jugoszláv részről hangzott el az első megegyezést célzó nyilatkozat. M. Cardelj kijelentette, hogy legcélszerűbb lenne Triesztet jugoszláv fenhatóság alatt atutonóm területté nyilvánítani. Ez biztosítaná Trieszt város olasz lakosságának is összes nemzeti jogait, s a kikötő szabad jellegét.

A jegyzékváltások, viták és értekezletek hosszú sorát A. Jovanovichnak, a jugoszláv vezérkar főnökének és Duff angol tábornoknak, a Triesztbe benyomult szövetséges csapatok parancsnokának egyeztető tárgyalása vezette be. Ennek eredményeképpen a már működő polgári közigazgatási szerveket Duff elismerte, míg Jovanovich elismerte a szövetségesek jogát a kikötő és az Ausztria felé vezető utak használatára.

Május 19-én Alexander tábornok Tito marsallal még 1945 februárjában kötött megállapodására hivatkozva, jegyzéket küld a jugoszláv kormánynak, melyben kormánya nevében kifejti, hogy Trieszt, Gorizia és az Isonzótól nyugatra fekvő terület Venezia Giulia név alatt Olaszország szerves részét képezi mindaddig, míg a békeértekezlet másként nem dönt.

A jugoszláv válaszijegyzék hangsúlyozza, hogy ezen területek felszabadításáért a jugoszláv hadsereg kemény áldozatteljes harcokat vívott s ezekben a harcokban a terület lakossága is résztvett. Elismeri, hogy a szövetségeseknek joguk van a kikötő és a főútvonalak használatára, de szükségesnek tartja, hogy a terület megszállásban jugoszláv csapatok is résztvegyenek, valamint hogy a közigazgatásba a már működő polgári szerveket is belevonják.

Az ellentétek kiküszöbölésére Belgrádban Szubasics jugoszláv külügyminiszter és az amerikai és angol nagykövetek tárgyalásokat kezdtek, melyek június 9-én fejeződtek be.

A „belgrádi döntés” a demarkációs vonalat az úgynevezett „Morgan”-vonalban rögzítette. Ez Trieszt városát olasz területen hagyta, majd a Trieszt, Gorizia, tolmeini vasútvonal mentén húzódik északra (azt olasz területen hagyva), onnan továbbra is észak felé húzódva Caporetto és Tarvis városokat szintén olasz területen hagyva, az osztrák határba torkollik. Az olasz területnek nyilvánított rész természetesen angolszász megszállási zónát képez. Pola városa szintén a szövetségesek ellenőrzése alá került.

A megegyezés értelmében június 12-én a jugoszláv csapatoknak a Morgan-vonaltól nyugatra eső részeket el kellett hagyniuk.

Tito marsall óriási önuralomról és békevágyról tett tanuságot a belgrádi döntés nyilvánossághozatala alkalmából mondott beszédében. A nyilatkozat nem titkolja a jugoszláv nép nagy megdöbbenését a hozott döntés felett, de a béke megőrzése érdekében a döntést, mint ideiglenes megoldást, elfogadja.

1945 szeptemberében ült össze először a külügyminiszterek értekezlete a béke előkészítésének céljából. Isztria és Juli-Krajna hovatartozandóságának kérdése egyike volt a leg súlyosabb problémáknak. A külügyminiszterek ezért meghívták a jugoszláv és olasz kiküldötteket is. A konferencia végül is elhatározta szakértők kiküldését a kérdéses területre.

A szakértők jelentése az 1946 áprilisában összeült külügyminiszteri értekezletet azonban nem vitte előbbre, mert a határvonal meghúzásában a szakértők sem tudtak megegyezni.

Az 1946 június-júliusi külügyminiszteri konferencián vetette fel Bidault francia külügyminiszter azt a közvetítő indítványát, hogy Triesztet és környékét nyilvánítsák szabad területté. Ezt az indítványt hosszas viták után a külügyminiszterek magukévá tették s ez szolgált alapul a békekonferencián a trieszti kérdés megoldásához.

Már az előkészületek folyamán nyilvánvalóvá vált tehát, hogy a szövetségesek részéről kevés megértés mutatkozott akár azon jugoszláv kísérletekkel szemben, hogy Juli-Krajna sorsát Olaszországgal folytatandó közvetlen tárgyalásokkal döntsék el — ami nyilvánvalóan mind Olaszország, mind Jugoszlávia érdekeinek jobban megfelelt volna —, akár a jogos jugoszláv követelésekkel szemben.

Pedig itt nemcsak a velük szövetséges, a második világháborúban oly sok áldozatot hozó és végül is győztes Jugoszlávia érdekeiről volt szó, hanem magának Trieszt és környéke lakosságának érdekeiről. Az első világháború utáni Fiume és Zára intő példák: mi a sorsa egy kikötővárosnak, ha megfosztják háttországtól. Aki a harmincas években járt ezekben a városokban, láthatta, hogy ezek a valamikor virágzó nagyforgalmú kikötővárosok miként sorvadtak el. Trieszt elsősorban Észak-Jugoszlávia és Szlovénia kikötőjeként bír jelentőséggel. Kivételének és behozatalának több mint egynegyede erről a területről származik, illetve erre a területre megy. Olaszországnak Trieszt kikötőjére nincs szüksége, márcsak Velence közelsége miatt sem. Trieszt sorsa olasz fennhatóság alatt gazdasági szempontból a város és a kikötő elsorvadásához vezet.

A 21 nemzet párisi békeértekezlete (1946 július 29—október 15.) hosszas és rendkívüli meddő viták után nagyjában a francia közvetítő javaslatot fogadta el Trieszt kérdésében.

Trieszt Szabad Terület alapjait az olasz békeszerződés 21. és 22. §-a fekteti le. A 21. §. szerint az Egyesült Hatalmak és Olaszország megegyeznek abban, hogy Trieszt Szabad Területének sértetlenségét és függetlenségét az Egyesült Nemzetek (UNO) Biztonsági Tanácsa biztosítja. A Szabad Terület semleges, katonamentes övezet. A Szabad Területnek biztosítania kell a jóviszonyt a szomszéd népekkel.

Az olasz szuverénitás megszűntével Trieszt Szabad Területét egy ideiglenes kormány számára a külügyminiszterek tanácsa által jóváhagyott alkotmány szerint fogják kormányozni. Ez az alkotmány addig marad érvényben, míg a Biztonsági Tanács nem határozza meg az Állandó Alkotmány szerinti kormányzatot. (A két alkotmányt a békeszerződés 6., 7. melléklete tartalmazza.)

Trieszt élére kormányzó kerül, akit a Biztonsági Tanács jelöl ki a jugoszláv és az olasz kormánnyal történt megbeszélések alapján. A kormányzó kinevezése után 135 nappal a megszálló katonaságnak ki kell vonulnia Triesztből.

A polgári lakosság politikai szabadságát és jólétét demokratikus elvek alapján kell biztosítani.

A békeszerződés 22. §-a szerint körülhatárolt „Trieszt Szabad Terület”-e kereken 1100 km², melyen 321.000 ember él.

Eddig az elmélet. De milyen más volt a gyakorlat!

A békeszerződés 7. sz. függelékének 1. pontja szerint a kormányzó személyének kinevezéséig a szövetséges katonai parancsnokságok kormányoznak az általuk megszállva tartott övezetekben.

Az angolszászok a Szabad Terület északi részét tartják megszállva, beleértve Trieszt városát is, míg a déli rész (néhány isztriai körzet) jugoszláv csapatok által van megszállva.

A „láncokba vert Szabad Terület”-ről W. Kolomijzev ad igen érdekes képet:

„Trieszt teljes egészében egy angol-amerikai flottatámpont képét mutatja. Az összes nagyobb szállodák a megszálló hadsereg részére vannak lefoglalva. A város a nyomor és fényűzés, az éhezés és dözsölés kiáltó ellentétének képét adja s mindazt, ami ennek velejárója: prostitúció, feketézés, spekuláció. Egy munkás havi keresete 15.000 líra, ebből a lakbér minimálisan 5000. Emellett 1947 novemberében már 33.000 munkanélküli volt a városban. De a foglalkoztatott munkások nagyrésze

is csak heti öt munkanapot teljesít, vagy még ennél is kevesebbet. A fizetés természetesen ennek arányában csökken."

A jugoszláv részben Kolomijzev élénk és kiegyensúlyozott életet talált. A hatalom néptanácsok kezén van. Az üzemekben, gyárakban a termelés kérdéseit üzemi bizottságok intézik. A földreformot végrehajtották. A falvakban horvát, szlovén — és ahol olaszok laknak: olasznyelvű iskolák vannak.

Nyilván erre céloz a francia-angol-amerikai jegyzék, mikor arról ír, hogy Jugoszlávia „berendezkedett” ezen a területen.

A két megszállt övezet között kapcsolat alig van. Egyik területről a másikra alig lehet átjutni, még a forgalomban lévő pénznem is más. Pedig mennyire várja a város dolgozója a környék falvainak termését!

*

Már ez év elejétől kezdve egymást követték a hírek, hogy Trieszt kikötőjébe amerikai hajók érkeztek be, február elején a Providence, február 15-én a Prometheus beérkezését közlik. Utóbbi tengerészgyalogságot is tett a partra. A városban repülőtér építése folyik, míg a város környékén, a lakosság bevonásával, erődítéseket és hadászati lag fontos utakat építenek.

Mindez a bevezetője volt annak a lépésnek, mely március 20-án következett be. Az angol, amerikai és francia kormány közös jegyzéket nyújtott át a párisi szovjet nagykövetnek, melyben fenti országok azt javasolják a Szovjetunió és Olaszország kormánynak, hogy csatlakozzanak a békeszerződés pótokmányához, mely Trieszt Szabad Területet olasz fenhatóság alá helyezné vissza. Jugoszlávia, mint tárgyaló fél, meg sem lett említve.

A javaslat indokolása maga helyett beszél. A három nagyhatalom az indokolás szerint ugyanis azért jutott erre az elhatározásra, mert a Biztonsági Tanács vitái megmutatták, hogy a kormányzó személyében a megegyezés lehetetlen, valamint mert „bőségesen bizonyítást nyert, hogy a jugoszlávok az általuk megszállva tartott területeket jellegében átváltoztatták és valósággal beleolvasztották Jugoszláviába”.

Ezzel a lépéssel a három nagyhatalom az olasz békeszerződés Triesztre vonatkozó részét egészen egyszerűen semmibe se vette.

Az a körülmény, hogy Olaszországban április 18-ra írták ki a választásokat, magarázatot ad arra, hogy miért történt meg ez a lépés és miért éppen mostan. Nyilvánvaló, hogy Trieszt visszacsatolásának lehetősége a végsőig fokozza az olasz nacionalizmus szenvedélyét, s de Gasperinak alkalma van, hogy ezt a maga javára kihasználja, mint olyan körülményt, mely külpolitikája eredményességének bizonyítéka.

Március 22-én Szimics jugoszláv külügyminiszter magához kérte az Egyesült Államok, Nagybritannia és Franciaország bel-

grádi nagyköveteit és átnyújtotta a jugoszláv kormány jegyzékét. A jegyzékben a legerélyesebben utasítja vissza a békeszerződés ilyértelmű megváltoztatásának kísérletét, elsősorban azért, mert a három nagyhatalom jegyzékében csak Olaszország jóváhagyásának szükségességéről van szó és Jugoszláviáéről nem. Ez a lépés arra enged következtetni, hogy a javaslat nem Délkelet-Európa viszonyainak normalizálódását célozza, hanem annak propagandajellege van, mely nem a világbéke megerősítését szolgálja.

A jugoszláv válaszijegyzék rámutat arra is, hogy Trieszt Szabad Terület megalkotása éppen a jegyzéket aláíró három nagyhatalom által választott megoldás volt. Jugoszláv részről ismételt szorgalmazták az Olaszországgal folytatandó közvetlen tárgyalásokat, de a megvalósítást a nyugati nagyhatalmak akadályozták meg.

Ugyszintén a három nagyhatalom tette lehetetlenné a Biztonsági Tanácsban a kormányzó kijelölését.

Az angol-amerikai katonai hatóságok akadályozták meg eddig Triesztben az alapvető demokratikus szabadságjogok gyakorlásának lehetőségét. Trieszt az egyetlen terület Európában, ahol a mai napig sem választották meg a közigazgatási testületeket.

Végül a jegyzék megegyezés rámutat arra, hogy megegyezés a Jugoszláv Népköztársaság és az Olasz Köztársaság között csak közvetlen megbeszélések révén volna megvalósítható.

A jugoszláv jegyzék hangja feltűnően higgadt. Éppen az a kiegyensúlyozott, önérzetes magatartás az, ami reményt nyújt arra, hogy a kérdést az amúgy is feszült délkelet-európai helyzet további elmérgesítése nélkül is meg lehet oldani. Ezt látszik alátámasztani a jugoszláv külügyminiszter nyilatkozata, mely kifejti a jugoszláv kormány készségét az olasz kormánnyal való közvetlen tárgyalásokra, az 1946-ban Tito marsall és Togliatti, az olasz kommunista párt főtitkára között folyt megbeszélések alapján. (Ezek lényege: Goriziát Jugoszlávia, Triesztet autonóm jelleggel Olaszország kapná meg.)

De nemcsak jugoszláv részről vélekednek így. Togliatti is kijelentette: „A trieszti kérdést 48 óra alatt el lehetne intézni közvetlen tárgyalások révén.”

*

Eddig a Trieszti Szabad Terület jelenlegi helyzete. A kérdést — mint arra már a cikkben rámutattunk — kétségtelenül az olasz választások tették időszerűvé. Erre nemcsak a jugoszláv válaszijegyzék mutat rá, de kivétel nélkül az angol és amerikai sajtó is. Nem egy lap hangoztatja nyíltan, hogy a trieszti családok De Gasperi helyzetét erősíti meg.

De lehet-e egy területnek s annak több mint 300.000 lakosának sorsát kortesfogásként kezelni? Ugy látszik, lehet.

Trieszt legalább is erre tanít.